

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд „**Метафизика на историята**“ на **доц. д-р Вяра Гешкова Николова**, Югозападен университет „Неофит Рилски“, за присъждане на научната степен „Доктор на философските науки“
от **доц. д.ф.н. Васил Динев Пенчев** – Институт за изследване на обществата и знанието, Българска академия на науките

Обемът на дисертацията е около 340 стандартни машинописни страници¹. Литературата е след всяка глава и накрая обобщена за цялата работа: обхваща 112 заглавия. Структурата на труда е следната: увод (около 15 ст. маш. стр.); първа глава „Фаталистична парадигма“ (около 73 ст. маш. стр.); втора глава „Теологическа парадигма“ (около 58 ст. маш. стр.); трета глава „Детерминистична парадигма“ (около 62 ст. маш. стр.); четвърта глава „Индетерминистична парадигма“ (33 около ст. маш. стр.); заключение „Как е възможна философия на историята?“ (около 81 ст. маш. стр.). Текстът на дисертационния труд е издаден като самостоятелна книга:

В. Николова. *Метафизика на историята*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2010, 342 стр.

Замисълът на работата е да предложи метаисторическа схема на историята, наречена според философската традиция метафизика, според четири основни парадигми, проигравачи четирите възможности на две имплицитни опозиции ‘сакрално – секуларизирано (профанно)’ и ‘предопределение – свобода’. Така фаталистичната парадигма би съответствала на ‘сакрално предопределение’, теологическата – на ‘сакрална свобода’, детерминистичната – ‘на секуларизирано предопределение’, а индетерминистичната – на ‘секуларизирана свобода’. Зададена е свършено уравновесена схема, в чийто център да бъде поставен въпросът, обсъждан в заключението „Как е възможна философия на историята?“. Отговорът е очевидно в уравновесяване на тази четворица, характеризираща се с двумерна допълнителност. Самата архитектура на труда е подчинена на основния замисъл и го изразява пределно ясно.

Очевидно такъв подход полемизира и обобщава триадичната схема, предложена от Хегел. На мястото на нейната асиметричност, възплътила присъщите на този автор идеи на диалектиката и самодвижението, в т.ч. и в историята, се предлага напълно симетрична, уравновесена и умиротворена четворица, заслужаваща и поради това названието „метафизика на историята“.

Макар Карл-Густав Юнг да не е сред цитираните автори, дългогодишните и широко публикувани трудове на Вяра Николова в областта на психоанализата, позволяват да се

---

¹ 1800 знака, вкл. интервалите.

предположи, че имплицитното е била взета предвид неговата позиция относно преобразуването на троица в четворица в колективното несъзнавано на нашата епоха.

В първа глава са разгледани следните въпроси: циклизъмът като принцип на развитие, съдбата като демиург, проблемът за злото в историята, противоречието между съдба и свобода, отношението между езотерика и фатализъм. Втора глава обсъжда: Бог като демиург, линейната насоченост на развитието, мястото на човека в историята; теодицеята и невинността на Бога; идеята за свобода, отношението на езотерика и теология, а също така – и на ценности и теология. Третата глава концентрира внимание върху: природните закони като конституент на развитието; обратимост или необратимост на времето; социалното развитие от прогрес до регрес; човекът като природна същност; отново идеите за злото и за свободата. В четвърта глава, от позицията на сега обсъждания линеен образец отново темите са: свободата, злото, творецът, развитието.

Изследването, разделено по глави по изброените парадигми, заедно с това е построено около няколко полюса, които едновременно характеризират всяка от парадигмите, така че да могат да се съпоставят и да се осъществява сравнително изследване между тях. Тези теми са: злото, свободата, творецът, развитието, линейност и циклизъм, времето, човекът, ценностите, езотериката и някои други.

Заедно с това всяка от изброените парадигма е положена върху определена философска категория – модалност. За фаталистичната парадигма това е *неизбежността*, за теологическата – *абсолютното*, за детерминистичната – *необходимото* и за индетерминистичната – *възможното*.

Подобно на Хегеловата схема авторът предлага историко-философска реконструкция:

Една от целите ... е реконструкция на философско-историческото изследване (с. 6 [с. 11]²).

Съответно етапите вместо три, както изисква триадата на Хегел, тук биха били четири, но аналогично се разгръщат в последователни епохи. Така фаталистичната парадигма е естествено да се свърже с Древността, теологическата – с Християнството или Средновековието, детерминистичната – с Модерността, а индетерминистичната – със Съвременното или Постмодерността. Очевидно, фазата на синтезата от триадата на Хегел, тук трябва да се тематизира в самостоятелна опозиция, която именно така успява да уравни опозицията на тезата и антитезата. Разбира се, с отминаването на епохата ѝ съответната парадигма само отстъпва водещата позиция, но продължава да бъде фактор на уравнивяването и на възможността за философия на историята. Последният извод се представя от доц. Вяра Николова чрез „рекапитулация на философско-историческото изследване“, което обхваща седем резултата (с. 178-179 [с. 324]):

---

² Страниците са посочвани според депозирания оригинал на дисертационния труд. В квадратните скоби страниците са цитирани според текста на издадената книга, представляваща интерес за широка публика.

Всяка епоха от историческото развитие съдържа ядро от ценности, около които изкрystalизира обществото, цивилизацията. Развитието се състои в разнообразяването им. Смяната им се осъществява чрез сблъсъци на идеи. Победителите сред тях се разпространяват широко, превръщат се в ценности и се обективират във философията, изкуството, литературата, религията, науката. Ролята на идеологията в развитието на цивилизацията е първостепенна. Идеологията е система от идеи за устройството и управлението на общество. Идеологията се стреми да наложи определени ценности. В духовната история на ценностите има приемственост и кумулативност (пак там).

Основен въпрос при изследване на 'фаталистичната парадигма' е

защо съдбата е обяснителен модел, изчерпателен ли е, какво е общото за всички модели и концепции, които използват съдбата като универсален ключ и защо е сменен от други (с. 15 [с. 26]).

Отбелязват се следните общи характеристики на идеите и концепциите в рамките на фаталистичната парадигма: циклизъм, тенденция към регрес, съдбовност, несвобода, пасивност, съществена или основополагаща роля на философията. Основни автори, които са разгледани, са Платон, Хезиод, Ницше, Шпенглер. Специално внимание е отделено на понятието за карма.

Показва се, че

анализът на проблема за злото във фаталистичните концепции има следните характеристики:

1. Злото е всичко, което е преходно, променливо, всичко, което нарушава традициите и състоянието на неизменност (Платон).

2. Посоката на движение е от добро към зло. Идеята за развитие под формата на цикъл е движение от добро – „Златния век“, към упадък и деградация на цивилизацията (с. 41 [с. 75]).

Подчертава се тясната връзка между фатализма в историята и езотериката. Съдбата и на отделния човек, и на народа, и на цивилизацията могат да бъдат разчетени по знаци, които според своята съпоставимост с указваната съдба са знамения. Не е необходимо и не следва да бъдат принизявани и отхвърляни в качеството на „суеверия“:

Фаталистичният подход е насочен към изследване на проблемите на езотеричното; тръгва се от една област на тайнствено, непознаваемо и мистично и търси пътища за научен подход в обяснението им (с. 47 [с. 85]).

Исторически и като първа антитеза в рамките на тетрадата – като структурираща работата принцип – следва теологичният образец:

В основата на теологичния модел стои модалната категория абсолютно и се допълва от категориите безусловно, безотносително, неограничено. Тук няма

място за категорията случайност, но също така липсва и възможност за рационално обяснение и познаваемост на процесите. И това не е противоречие. Категориите безусловно, безотносително, неограничено предполагат наличието на Абсолют, който е демиург на всичко, а след като е демиург, създател, то неговите помисли и дела са недостъпни за разбирането от човека и рационално необясними. В теологическия модел има предсказание, но то е Провидение и само във възможностите на Бог (с. 82 [с. 150]).

Дори само от приведения цитат е видно как работи предложената схема на историческата тетрада. Нейният втори елемент, в случая – теологичната парадигма, се противопоставя и уравнивява и с първия, и с третия елемент от нея, заедно с това се рефлектира в четвъртия. Първият и вторият елемент заедно се противопоставят, оглеждат и уравнивяват с двойката на третия и четвъртия. Историческите процеси са твърде сложни, за да бъдат обхванати изцяло от един образец за историческото познание. Макар и да доминира в определена епоха, той само извежда на преден план определени ценности и идеология в най-широк смисъл, създават се условията за вплитането им в цивилизационната тъкан.

Основни автори, обсъждани в тази глава са: Августин, Боеций, Декарт, Лайбниц, Бердяев. Специално място е отделено на спецификите в източнохристиянската традиция, особено във връзка с теодицеята. Разгледани са възгледите на Григорий Назиански, Дионисий Ареопагит, Касия, прочута византийска монахиня, Кекавмен, Михаил Псел, Григорий Палама. Подчертана е ролята на „три забележителни фигури през Средновековието“, които „преодоляват инерцията на теологическите и схоластични доктрини и утвърждават една област на знание независимо от църквата“, поради което са наречени дисиденти: Роджър Бейкън, Раймонд Лулий, Сигер Брабантски.

Основен принос на тази парадигма е „първият опит за създаване на линеен тип история“ (с. 80-81 [с. 147]). Негови белези са: „необратимост на времето, което намира израз във философския анализ на времето и концептуализиране на идеята за историчността“; „предопределеност на развитието“; „апокалиптичност“ (пак там).

Идеите в параграфите, посветени на проблема за злото и за човека, са синтезирани красноречиво в самите им заглавия: „Човекът – между ангела и демона“ и „Теодицеята – невинността на Бога“. Ценности са:

знанието и образованието, науката и научното изследване, човешката душа и времето. Това, че времето става ценност, е от голямо значение (с. 80 [с. 146]).

Третият образец за философия на историята идва от науките, особено природните. В тях се зараждат детерминистичните теории от Новото време, получили бляскаво опитно или експериментално потвърждение в областта на физиката и биологията. Всяко явление си има своята причина, естествено развитие и обяснение. Тези принципи изглежда разумно да се прехвърлят и приспособяват за историческото познание, ролята на транслатор и преводач да

поеме философията на историята и така да се легитимира като методология на историческото познание.

Вместо всеобхватния фатум или всемогъщия демиург философията на историята провъзгласява методи на познание, чието следване би довело до успех:

Предимството на детерминистическите теории е в опирането на природните закони, във възможността за прогнозируемост и предвидимост. Недостатъкът е в елементите на редуccionизъм, в наличието на схематизъм и натурализъм (с. 119 [с. 218]).

Няколко идеи от областта на физиката и биологията дават специфичен облик на обсъждането на детерминистичната парадигма: това са еволюцията и дарвинизмът, проблемът за обратимостта на физическото време, абсолютният детерминизъм на Лаплас, опозицията „хаос – ред“. Разгледани са отделни възгледи на редица автори: Ибн Халдун, Джамбатиста Вико, Русо, Кондорсе, Спенсър, Фройд, Ерих Фром, както и някои идеи на Иля Пригожин.

Четвъртата поред разгледана парадигма е индетерминистичната. Тя е обединена според „принципа на свободата“. Въз основа на направения анализ се извежда, че концепциите, принадлежащи към този тип имат редица общи елементи: единно човечество с непрекъснато и постъпателно развитие; новото в развитието възниква в духа и не може да се прогнозира; географските фактори, бидейки материални, се отричат. Човекът има природна основа, но е „свободен да изгражда собствената същност“ и това е основният принцип на развитието, респ. липсва предопределеност (с. 138 [с. 250-251]).

В нейните рамки са обособени четири различни модела на развитието: евдемонистичен, характеризиращ се с утвърждаване на постъпателност и прогресивност; цикличен; ритмичен; бифуркационен, като с този термин се обозначава специфичното разбиране на Бергсон за еволюцията като разпръскващ се сноп от исторически пътища, с особени бифуркационни точки на творчество, изразяващо се в появата на множество разходящи истории от една изходна.

Отделено е място на следните автори: Кант, Хегел, Тойнби, Фукуяма.

Вяра Николова подчертава:

В индетерминистичните концепции творецът на историята е човекът (с. 131 [с. 239]).

При осмисляне ролята на човека в историята „двете опорни точки“ са „свободата и творчеството“ (с. 132 [с. 240]).

Заклучението на работата, чиито обем надхвърля този на някои от главите, подчертава предимствата на индетерминистичния подход:

Философът на историята е в необичайна ситуация. Той е предопределен от философския подход да търси инвариантното в една материя, която трудно

може да се обобщи и анализира. Единствено трансценденталното изследване елиминира непосредственото, а индетерминистичният подход представлява поглед напред в многообразието от варианти на историческото развитие (с. 185 [с. 335]).

В заключението се обръща специално внимание на проблема за причинността в историята, в който може да се синтезира приносът на всяка една от разгледаните парадигми за възможността на философия на историята. Тъкмо в този контекст е разгледано „Виртуалното като философско-исторически проект“ и по-нататък ценностите се извеждат на преден план. Обсъждат се също глобализмът и мястото на България в историята на цивилизациите.

Цялостната оценка на дисертационния труд е положителна. Могат да се изброят следните достойнства на труда:

1. Ясна, новаторска и добре защитена идея за обосноваване на философия на историята като мета-историческа концепция, наречена според традицията на философията – метафизика на историята.
2. Добре балансирана структура, която строго съответства и точно предава основния замисъл на предлаганата схема – уравновесена тетрада, тъкмо в чиято среда да се постави въпросът за възможността на философия на историята като устойчивост и възобновимост.
3. Експлициране на схемата в съответни епохи от развитието на философските концепции за историята като четири последователни етапа, наречени парадигми.
4. Така разработваната историческа онтология е основана на ценностите и това позволява текстът да придобие подчертано хуманистично звучене, утвърждаващо творчеството и свободата на човека в историята.

Доцент Вяра Николова е задълбочен изследовател и оригинален философ. Тя напълно и отдавна заслужава да е „Доктор на философските науки“.

Моля уважаемите членове на Научното жури по провеждане на процедурата за присъждане на научната степен „Доктор на философските науки“ от доц. д-р Вяра Гешкова Николова в Югозападния университет „Неофит Рилски“ да подкрепят с гласовете си това съответстващо на представения труд предложение.

15.08.11, София

Васил Пенчев: